

Foaia

pentru

Minte, Anima si Literatura.

№ 29.

Marti 12. Iuliu

1860.

Tractatu de aliantia in contra turciloru

incheiatu la a. 1542

Petru Domnulu Moldaviei si Ioachimu Electorulu de Brandenburg.

(Capetu.)

Chartiele date lui Petru din partea Electorului sunt urmatoriele trei :

Un'a data din Vien'a, 24. Iuniu 1542 ;

Alt'a data din Vien'a, 29. Iuniu 1542 ;

A trei'a data din castrele dela Dunare, 6. Iuliu 1542.

Cea de antaiu este o curata obligatiune in care Ioachimu spune cumca Petru „din deosebita binevointia contra elu Electorulu si din fratiésca si crescínésca caritate“ l'a imprumutatu cu sum'a de 200 mii fiorini ungureaci, si anume una suta mii l'a numeratu in bani gat'a, éra ceealalta una suta mii in vite cornute.

Nimicu nu este mai interesantu decatu chipulu si modulu, prin care se léga Electorulu a respunde la terminu acesta detoria : la intemplanca ca Electorulu n'ar respunde la terminu acésta detoria, se da voia lui Petru a dispune ca de proprietatea sa de tóte bunurile si castrele Electorului veru unde aflatorie, de person'a sa si a supusiloru sei s. a. s. a. fara se se póta folosi Electorulu de vreo exceptiune ce ar fi iscoditu vreodata mintea omenésca, chiaru si déca aceeasi ar sta in dreptulu imperatescu s. pontiáciu. Intr'unu raportu oficialu contra Electorulu se dice despre acésta chartia : „Es ist wohl eine ausführliche Verschreibung darin nichts vergessen.“

In a doua chartia Ioachimu „in urmarea óre-

caroru pacte si negotie secrete ce a incheiatu cu Petru“ se oblega contra acesta a-i respunde, la trei luni dupace va plini Petru din partesi obligatiunile stipulate in acele pacte secrete, 300 mii de galbeni unguresci.

In cea de a treia, totu in urmarea acelorasi pacte secrete Ioachimu se oblega lui Petru, si se oblega intru adeveru infricosiatu, a-i respunde 500 mii galbeni unguresci.

Documentele acestea din caus'a lungimei loru este cu neputintia de a vi le tramite acum. Aceleasi sunt de mare interesu, si au se se publice la timpulu seu.

Cine nu vede si din acestu tractatu mintea cea vasta a lui Petru, care nu perdea nici o oca-siune de a lega amicitia si cu cele mai departate staturi.

II.

Si aici nu strica a insemnare ceva desore raporturile cele vechi a le moldoveniloru cu prusianii.

Aceleasi sunt prea pucinu si nici de cum cunoscut.

Totu ce scimu pen' astadi din analele romane si mai alesu polone, se reducu la urmatoriele.

Inca pre la an. 1325, adeca pre timpulu candu nici nu scimu cine domniá in Moldavi'a, pre candu se contesta chiaru existintia statului moldovanu, romanii acestei tieri mergu intr'ajutoriu lui Vladislau regele Poloniei asupra marcei de Brandeburgu unde domniá Voldemaru *).

*) . . (Vladislau) contractis magnis suarum gentium copiis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, Valachorum et Lithuanorum

Pre la an. 1423. Alesandru celu Bunu trimite ajutoria poloniloru in contra cavaleriloru nemtiesci. Romanii castiga o invingere cu acesta oca-siune *).

Stefanu celu Mare, e provocatu, ba se oblega chiaru, intocmai ca Petru Aron, a tramite ajutorie poloniloru in resbelulu loru cu cruciatii. Nu era inuse datin'a lui Stefanu de a promite poloniloru astfelu de lucruri spre a le si implini. Ce interesu avea Stefanu si Moldavia de a se bate cu cruciatii? din contra, avea interesu de a unili sumetia cea nesuferita a poloniloru in unire cu cruciatii.

La a 1542 tractatulu de facia.

Alte relatii cu prusianii, din timpurile mai vechi, eu unulu nu cunosc. N'am inuse nici cea mai mica indoiela ca dupa catu era de maiestri principii romani intru a incurca trebile veciniloru celoru ambitiosi, nu o data se voru fi pusu in intielegere cu cavalerii asupra poloniloru. N'am indoiela ca archivele Prusiei, si mai alesu celu de Königsberga, voru fi cuprindendu mai multe ase-

stipatus marcam Brandenburgensem citra et ultra Odram sitam, post festum S. Io. Baptistae ingreditur, et a Brandenburg usque ad Frankfordiam, quanto latius fieri poterat, populationem iussit extendi. Dlugossii His. Pol. edit. Frankf. libr. IX. p. 989 ad a. 1325. Acestu pasagiu, atatu de importante pentru inceputurile istoriei nostre, lu trecura cu vederea Sincal si Engel, si urmatorii loru. Si éta istoria Moldaviei mai vechia cu cateva dieci de ani! Istorici poloni in generalu sunt cei mai bine informati scriitori ai timpului, pentrucu mai toti ocupa cele mai inalte posturi ale republicei, si archivele le era deschise. Mai insemnamu ca Dlugos si toti polonii, iusasi cancelarii polona, candu dicu Valachi intielegu pre moldoveni, éra pre munteni i chiama Multani.

*) Forte quadringenti Valachi expediti sub Marieburgo praedas agebant. In eos crucigeri magno numero ex arce effusi, impetum fecerunt. Valachi venientium contra se hostium multitudine animadversa, in proximam sylvam se recipiunt, ex equis desiliunt, neca insveto genere pugnandi pedestres inter condensas arbores se se defensuri. Descendunt et Germani, ut latitantes quem admo-

mene acte care multu intunerecu ar respandi din istoria romaniloru. —

Aceea ce am mai vediutu in archivulu de aici sunt raporturile ce facura solii lui Mihailu Viteazulu despre dataia cu Andr. Bathori si ocuparea Transilvaniei; raporturi despre alungarea lui Erenia si a poloniloru din Moldavia, si ocuparea acestei tieri.

Am mai vediutu corespondintie intre principii Georgiu Stefanu, Gregoriu Ghica, Ipsilanti, Sutiua s. a. cu Electorii de Brandenburg.

De mare importantia sunt raporturile consulatului prusianu din Iasi de pre la an. 1785 si alte mai multe din timpurile mai noue.

III.

Se ne întorcemu la tractatulu lui Petru.

Acelasi, inainte de tôte, ne da o noua proba de dreptulu tieriloru nostre de a incheia tractate cu puterile straine. Dreptu despre care de parte se fia avutu vreo umbra de indoiela Electorulu de Brandenburg, dara nu'lu contestà nici Imperatulu Ferdinandu inaintea caruia se incheiasa acelu tractatu secretu; ba-lu recunosea formalu, chiaru polonii perpetui inimici ai suverentatii romane; Dogiel, intre alte mai multe tractate ale poloniloru cu romanii aduce si unulu incheiatu la a. 1527, intre insusi Petru, si intre Sigismundu regele Poloniei, tractatu in care nu e vorba de omagiu ci de amicitia egale *).

Acesa importantia a documentului nostru anume voii a o releva asupra aceloru carii, parte din pucin'a cunoscintia a istoriei nostre, parte din alte motive mai pucinu curate, voru se se mai indoiésca si astadi de acestu dreptu internationalu alu romaniloru, respectatu si in tractatele cu Porta, care

dum opinabantur, e latebris extraherent. Sed mox denso sagittarum imbre obruti, caesis captivae primis, fugam capessunt. In fuga quoque a persequentibus non parvam cladem acceperunt. Victores Valachi cum praeda et captivis in castra reversi sunt. Cromerus, de orig. et reb. gest. pol. Edit. Col. libr. XIX. p. 290.

*) Vedi tractatulu la Dogiel Codex diplomati. cus pol. et Lithw. tom I. p. 613.

nici odata nu s'a redicatu, si care nici odata nu de-be se se redice

Ce se tiene de meritulu documentului nostru, insemnamu, ca chiaru la a. 1542 incepe de nou resbelulu in Ungari'a intre turci si nemti. Solimanu se puse singuru in fruntea ostiloru sale. Comandantele trupeloru imperiali era Ioachimu Electoriulu de Brandeburgu.

Petru Raresiu in anulu trecut se asiediasa de alu doile pre tronulu Moldaviei. Ferdinandu, ca toti vecinii, cunoscea prea bine vitejia domnului moldovanu: o cunoscea dela a. 1529 candu Petru sfermã de totu óstea imperatésca din Transilvani'a, si, pentruca invingerea cu atatu se fia mai mare si mai stralucita, o despoia de tóte tunurile, de vr'o 48 tunuri cu insemnele gentilitie a le lui Ferdinandu **); o cunoscea chiaru din a. trecut 1541, candu prinse pre Mailatu amicululu nemtiloru, si-lu trimise la turci. Se interesa deci nu pucinu, a avé in partea sa unu atare barbatu.

Conditionile tractatului, si mai alesu ale obligatiuniloru date din partea lui Ioachimu, atatu sunt de favorabile pentru Raresiu in catu paru a fi dicitate numai de densulu.

Pre mine me frapa mai multu legatur'a ce face de a da pre Solimanu daca ar puté pune man'a pre elu, viu s. mortu in manule electorului. In acesta legatura ai tóta inaltimea caracterului acestui erou inaintea caruia nici unu lucru mare nu parea a fi cu neputintia.

Cine nu vede si intru acésta asemenarea cea mare de caracteru intre Petru si Mihaiu? Cine nu-si aduce aminte de promisiunile ce facea Mihaiu celu Mare catra Imperatulu Rudolfu, de a curati crescinateata, in celu mai scurtu timpu si cu unu premicu ajutoriu, de toti paganii, incependu dela Vien'a pen' la Mare! Nici nu se póte indoi cineva ca Mihaiu nu era omulu de a esecuta asemenea planuri, daca cabinetulu de Vien'a nu afla cu cale de a se mantui de aestu omu estraordinariu. —

IV.

Acum se vedemu cum s'a implenitulu acestu tractatu, atatu din partea lui Raresiu, catu si din partea lui Ioachimu si a urmatoriloru lui.

Nu incapa indoiela ca scopulu lui Petru Raresiu era ca prin incheierea acestui tractatu se se asigureze despre nemti, daca din intemplantare le ar succede acestora a bate pre turci in Ungari'a. Totu-deodata inse era de parte de a se strica cu turcii pentruca invingerea acestora era totu atatu, s. inca mai multu probabile. O invingere decisiva cu atatu mai pucinu nu putea Petru se dorésca nemtiloru, cu catu intarirea acestora in Tiér'a ungarésca, ba chiaru in Transilvani'a, era unu nou periclu, pre lenga turci si poloni, pentru independintia tieriloru romane. Si acestu periclu prea bine lu cunoscea Petru *).

Avendu inaintea ochiloru aceste vederi politice ale lui Petru, prea usioru vomu intielege purtarea lui suptu cursulu resbelului, in urmarea acelu tractatu **).

Intru adeveru, catra finitulu anului gasimu pre Petru earasi in Transilvani'a. Calugarulu G. Martinusiu nici turciloru nu respundea tributulu covenitu, nici nemtiloru nu vrea a promite vreunu ajutoriu. Petru putea se arete turciloru ca prin incursiunea sa constringe pre Transilvani la tributulu, ca-i impedece de a merge intr'ajutorielulu lui Ferdinand, ca-i pedepsesece, caci nu tramitu turciloru ajutorie. Putea totu-deodata se incredintieze si pre Ferdinandu si Ioachimu, ca, déca n'ar fi elu, Petru, Martinusiu s. ostea lui s'ar gasi in castrele lui Solimanu. Intru adeveru Simigianu ***) ne spune ca

*) . . . „Ferdinandum quoque Germaniae copias et Caroli fratris opibus fretum, longe maximum si-bique obiter metuendum Pannoniae regem futurum existimabat.“ Jovius. l. c. Eata unulu din motivele politice din care batú Petru ostea nemtiésca la a. 1529, si tinea cu Zapolia. Acestu motivu la an. 1542 avea inca mai multa valóre.

**) Engel, precum alte parti ale istoriei romane, asia nu pricepe de locu nici istoria lui Petru. Caci altmintrea, pre lenga tóta ur'a ce porta catra romani, pre lenga tóta lingusirea catra nemti si unguri, nu putea califica intrarile si resbelele lui Petru in Transilvani'a, numai de excursiuni de prada fara de nici unu motivu politicu mai inaltu.

***) Simigianu a s. t. II. edit. Benign. l. 2. p. 51. —

*) Jovius. l. c. —

Martinusiu asia se si escusa inaintea lui Solimanu, ca adeca Petru este caus'a de nu se pôte misca din Transilvani'a.

Nici Ferdinandu nu putea se aiba proba mai invederata de credinti'a lui Petru, decatu plangerea turcului ca Imperatul nemtiescu i atietia la nesupunere supusii din Transilvani'a si Moldavi'a *). Moldovanulu inse usioru se putea justifica inaintea Sultanului candu in Iunie 1543 Transilvanii, in urmarea incursiunii lui, respuusera tributulu **).

Atatu dela turcu catu si dela nemtiu pretindea Petru dreptu recunoscintia pentru acelasi servitiu, restituirea cetatiloru transilvane, Bistrii'a, Ciceulu, Cetatea-de-balta. Si, intru adeveru, scopulu principalu alu lui Petru era asiedierea sa in Transilvani'a ori ca ar invinge turculu ori nemtiulu. Pentru aceea vedemu ca nu incetéza de a solicita de o parte la Sultanulu estradarea acestoru cetati, de alta parte stipulatiunea principale in tractatulu de aliantia cu Ioachimu este restituirea acelorasi cetati.

Asia minunatu sciú se aplice si se implinésca Petru tractatulu incheiatu cu nemtii, fara a interia pre Solimanu, fara a se arunca in braciule lui Ferdinandu, fara a periclita catu si de pucinu interesele tierii in impregiurari atatu de critice! Cu arma a mana candu numai in arme era mantuire, prin intieleptiune candu armele se putea crutia, folosinduse de discordiele perfidiloru vecini, pedep-sindu-i cu chiaru astuti'a si perfidi'a lor: éta cum sustienea domni'a ei mari ai romaniloru independinti'a tieriloru nóstre. Caci ce era mai multu detorii poloniloru si ungariloru, turciloru si nemtiloru carii toti pre intrecute cerca care de care mai antaiu se sugrume, si prin ori si ce midilóce, libertatea tieriloru!

Asia se intielege politic'a lui Petru catra turci si nemti! Asia se intielege si staruinti'a lui de a fi primitu intre membrii imperiului romanu (germanu), lucru la care elu intru adeveru tocmai asia au cugeta, precum n'a cugetatu vreodata Mihaiu Viteazulu, care spre ajungerea planuriloru sale celoru mari nu se indoia a face curtii nemtiesci pro-

missiuni inca si mai esagerate de catu ale lui Petru Raresiu, promisiuni de care apoi tocmai asia se tie-neu precum se tienea si aceia, cu carii tracta, de promisiunile ce facea ei romaniloru. Cu arme egali se bate inimiculu: cu sabi'a si chiaru si cu necredinti'a sa.

De altmintrea chiamu tóta luarea aminte a lectorului asupra formei acestui puntu din tractatu, in care e vorba de intrarea si incorporarea in imperiulu romanu. Petru e departe de a se oblega la asemenea incorporare.

Din contra numai electorulu se oblega a lucra la imperatulu pentru acésta. Pentru elu, Petru, intrarea in imperiu nu e o indetorare, in puterea tractatului, ci numai unu dreptu, unu dreptu de care, prin urmare, pôte se se folosésca si ba dupa buna placerea sa. Si din acésta inca se vede fineti'a si intieleptiunea politicea domnului romanu.

Acum se vedemu cum plini Ioachimu si urmatorii lui obligatiunile stipulate prin tractatu.

Unu seculu si jumetate avura electorii de Brandenburgu necazuri nespuse cu multiamirea posesoriloru celoru trei obligatiuni ce dede Ioachimu la 1542 in manile lui Petru.

Catu fú Petru in viétia, nu se vede a fi pretinsu sumele stipulate. Dupa mórtea lui inse se ivescu pretensiunile asupra lui Ioachimu si a urmatoriloru lui.

Pre la anii 1564, 1584, 1590, 1595, 1604 pen' la 1689 curtea de Berlinu e in procese necurmate acum cu erediu lui Petru Raresiu, acum cu magnatii unguri, poloni, nemti, acum cu jidani, in manile carora ajunsesera obligatiunile. Candu scapa de o obligatiune, se presenta cealalta. Se pare ca electorii rescumperara cu incetulu tóte aceste obligatiuni.

Actele proceseloru sunt mai multe volumeni. Si cu tóte ca caus'a e mai multu de dreptulu privatu, de catu de vreo importantia istorica; intre acte inse se gasescu mai multe documente istorice. Cu deosebire Genealogi'a lui Petru Raresiu; intrigele unoru nepoti ai lui pre la 1595 de a se sui pre tronulu Moldaviei; legaturile acestoru pretendenti cu mai multi potentati ai Europei, cu imperatulu si principii Germaniei, cu republic'a Venetiei, cu Iacobu regele Engliterei. Din scriasorile si pasii lor se vedu, nu numai cultur'a

*) Hammer. III. 247 — Zinkeisen II. 848.

**) Engel.

si crescerea lor, ci si impregiurarile de atunci ale tieriloru romane.

Unele din aceste documente infacisiéza fapte istorice, care au ramas neinsemnate de cronicari.

Noi le vomu comunica, de vomu trai, cu alta ocasiune, pen' atunci fii sanetosu binevoitoriuale lectoru!

Berlinu, in Maiu 1860.

A. Papiu Ilarianu.

Adeverat'a causa a trecerei armeniloru din Moldova in Transilvania

(Capetu.)

Cumca armenii intre romanii din Moldova n'au fostu persecutati, ci din contra le au mersu fôrte bine, si sisu agonisitu acolo averi fôrte mari, cari le-au adusu cu sine apoi in Transilvani'a. si ca in Moldova intru adeveru si au fostu aflatu a dou'a a sa patria sie iubita, dovedesce si aceea impregiurare, ca familiile loru cele mai de frunte si mai avute si au adoptatu totu nume romanesci, precum este Capudebou, Patrubani, Verzariu, Placintariu, Vicolu, Covrigu, Corbu etc, cari nume cu buna séma nu le-au primitu de frica ci de buna voia, de óra ce si dupa ce au trecut din Moldov'a in Transilvani'a — unde acum nu se potu gelui despre persecutiuni — numele romanesci nu numai si le au retienutu, da inca si aici au facutu asemenea adoptandusi inse nume magiare — cu carii de minune se sciu asimila si infrati, si asia si aici ca si in Moldov'a, nenumerate familii armenesci s'au lapedatu de numele seu celu armenescu, si si-au adoptatu nume magiaru, si acum avemu familii armenesci numite Lászlófi, Bárány, Bolog, Iakab, Másvilági, Ótves, Csiki, Karatsoni, Lengyel etc. etc.

Si observamu ca nenumerate familii — mai cu séma partea cea mai cultivata — parasindusi, séu — durere! — fiendule dora de limb'a armenésca multora si rusine, intrebuintiéza de limba sociale si in afara si in casele sale limb'a magiara, pe care au introdus'o de limba de instructiune nu numai in scólele lor, dar' au redicat'o si pe cate-

drele besericeloru lor spre a vesti credinciosiloru sei moralulu Evangelicescu!!

Noi nu ne-amu luat de cinta — ferésca Dumnedieu — a aduce la indoiéla, s'au a oppumna istori'a intorcerei armeniloru la crestinismu, prin ss. apostoli Thadeu si Bartolomeu, eara mai alesu prin santulu Grigorie Illuminatorele; inse cele ce dice autorele articolului din „Religio“ Nr. 30 a. c. pag. 278. „Din Roma a adusu s. Grigorie pe lenga vrednici'a patriarchiei, care dela Pap'a Silvestru I. s'a daruitu lui (S. Grigorie) si urmatoriloru lui. si obiceiurile si ritulu, in cari beseric'a arména, pe lunga tóta originalitatea sa orientale asia tare sémana cu beserica latina“ totu omulu, care numai din pragulu usiei a salutat istori'a besericésca, si sci ca pe tempurile s. Silvestru I. Pap'a, necePap'a nu avea titula de patriarchu, necum se fia daruitu acesta titula lui s. Grigorie Illuminatorele; si celu ce are pucina judecata de a combina cele mai susu aduse despre null'a séu tocma pucina schimbare intre ritulu si disciplina besericesci occidentale si orientale, va fi silitu a le repune in sirulu piiloru Legende, bune pentru poporulu de rendu*).

*) Numirea acésta „patriarchu“ mai antaiu a inceputu cam pela finea si nu la inceputulu vécului alu IV-le séu pela anulu dupa Cristosu 305, pe tempulu ss. Silvestru I. Pap'a, si a lui Grigorie Illuminatorele, cum vrea Autorele articolului: „az Erdélyi örmények multja,“ si l'a datu acesta nu Pap'a Silvestru I., nece s Grigorie Illuminatorele, ci cu multu mai tardiu l'a daruitu mai antaia, si mai multoru episcopi — dintre cari a fostu si „Ottreiu,“ episcopulu din Melitin'a Armenici — Conciliulu II. ecumenicu, din Constantinopole I., cam pela anulu 380 tienutu; ca de si Balsamonu in Telculu Canonului VI a Conciliulu din Nicea I. pe cei trei episcopi ai Romei, alu Alessandriei si alu Antiochiei ei numesce „patriarchi“, totuasi numirea acésta o da Balsamonu numai dupa obiceiulu tempulu seu, nu dupa cum se numia acestia pe tempulu Conciliulu ecumenicu I. din Nicea, in a caruia acte numirea de „patriarchu“ nicairea nu se afla, si pe atunci si episcopii Romei, alu Alessandriei si Antiochiei purtau numai numele simplu de „episcopu.“

Noi n'avem norocire a cunoște pe autorele articolului mai susu de atatea ori pomenitu „az Erdélyi örmények multja“ cu pîiele si laudabilele sale intentiuni pentru natiunea si beseric'a armenesca, si pentru aceea 'lu pretiuimu, si ii postimu din anima succesu bunu; numai la aceea ilu reflectamu, ca candu voiesce prin patimi triste istorice a dovedi statornici'a catra relegiunea sa, si alipirea natiunei si a besericei armenesci catra sant. scaunulu apostolicescu alu Romei, si prin aceste a escita: s'eu commiseratiune, s'eu simpatia, s'eu favore si protectiune spre beseric'a catolica de ritulu armenescu, ca s. scaunu se daruesca si armeniloru din Ardealu — ce ar fi lucru prea de doritu — Episcopia de ritulu loro, ac'asta se o faca totdeauna numai dupa documente sigure, istorice; fara de

Guilielmus Beveregius in Annotatiun'le sale la Canonulu VI. alu Conciliului I. Ecumenicu din Nicea pagina 52, in column'a a 2-a, tom. II. nu fara fundamentu asia dice: „Primus itaque, ni fallor, scriptor fide dignus, qui Patriarcharum Christiano-mentionem facit, est Socrates Scholasticus; qui Historiae suae finem imposuit anno secundo Olympiadis 305, Theodosio decimum septimum Consulatum gerente, hoc est anno Christi 442. Hic enim de Secundo Oecumenico Concilio loquens, ait. sed Patriarchas constituerunt, Provinciae divisione facta, Socrat. Hist. Eccles. L. 5, c. 8 postea in Actis Concilii Chalcedonensis nomina Archi-Episcopus et Patriarcha saepe occurrunt tamquam Synonima.

II. Post quadringentesimum plus minus Aere Vulgaris annum, nova haec Episcoporum Nomenclatura (Patriarcha) introducta est; qua multi tandem Episcopi insigniti sunt. Socrates loco ante citato complures recenset, qui a Concilio C. P. Patriarchatum sortiti sunt; Nectarium Constantino-pleos et Traciae, Helladium Ponticae Ditionis et una cum illo Gregorium Episcopum Nissae et Oterium Episcopum Melitinae in Armenia; Asianae Dioeceseos Amphilochem Iconii etc. etc

Pentru ritulu, disciplina'a, si pentru patriarhatulu armeniloru, precum si de care beserica s'au tienuta ei mai tare? Vrednicu este de a se celi: „Pitzipios, Die orientalische Kirche. Wien 1857, dela pagina 416—426

a cleveti, si figura pe romani innaintea publicului si alu besericei latine, s'eu innaintea poporului armenescu din catedra — (din care numai adeverule si inca numai celu evangelicescu ar debui se se vestesca) — de omeni asia fanatici, tirani si gonitori de alte confesiuni; cace ei nece altoru nationalitati, care locuescu intre densii, nece armeniloru, nece odata nu le-au statu in cale, nece sila nu le-au facutu, ca se nu'si tiene legea si confesiunea sa, s'eu dupa starile impregiuru ale interese-loru sale, se nu'si p'ota libere alege unirea besericei sale cu confesiunea, si beseric'a care au vratu, dupa cum se vede din cele aratate mai susu; ci istoria dovedesce din contra, ca mai ospitali si mai toleranti de catu fratii nostrii de preste Carpati si in genere toti romanii, cu greu se voru afla alte popore pe faci'a pamentului. —

Ardeleanulu.

De amalgamisarea poporeloru.

VI Pe cum ne spune istoria loru, ungiuri se asiediara mai nainte in Etelköz — pe la Nistru si Nipru — si pe aci ar fi petrecutu ei mai bine de jumetate de seculu. Inse de odata plecara, si trecura peste Moldavia, Romania si Ardelu, si se asiediara deosebi intra Dunare si Tis'a.

Ei nu au potutu se plece de voia buna de acolo, ci au trebuit se fia respinsi de romani, dupa pace si ei mai odihnira de atate lupte vr'o 50 de ani; caci se fia plecatu ei, de voia buna, si se le fia fostu dupa placu de a'si alege o patria, s'ar fi asediatu pe acolo unde era mai multe orasie, avutia, si locu mai bunu de aperare pentru ei, — ci ei fusera siliti a se colonisa acolo, unde era o tie'ra mai nepopulata si seraca, fara orasie si numai pustii, caci acolo fusera stremtorati de romani.

Dacia lui Decebalu a fostu la apusu pene la Tisa (Tibiscus), eara intra Tisa si Dunare locuia doua popore „Iazigii si Metanastii“; si dela Dunare se incepea Pannonia, o provincia eara romana, Traianu a batutu si pe aceste popore intra Dunare si Tis'a, si a dusu marginele Daciei pene la Pannonia, dar' partea ac'asta nu a colonisat'o, caci avea locuri de colonisare, destule si mai bune ca desier-

tele aceste arinóse, — si asia remanendu locul acesta intra Dunare si Tis'a inca din timpul lui Traianu mai nepopulata si nepretuitu, — ungerii in sirimtorara loru fusera siliti se se retraga pe aci, unde se concentrara, ma si astadi numai pe aci sunt mai bine concentrati, caci peste Dunare trecura dupa ce cadiu Moravia mare, eara catra resarcitu se imprastiara candu se mai intarira,

Ajungendu ungerii in Daci'a, pe romani i-au aflatu slabiti de atate resboie cu barbarii, si dati indereptu si in cultura, caci cu venirea loru era deja cadiatu totu imperiulu romanu, — si asiadara in véculu alu 9-le, ungerii aflara pe romani cadindu din cultura, si incependu era barbarismulu. Inse ungerii au fostu cu multu mai barbari, ei au aflatu aci inca o cultura destulu de nalta, o cultura de carea ei nici ideii avea, o cultura ce se documenta si pene adi prin atate monuminte romane de pe timpulu acela si mai timpuriu, in tóte partile pe unde se afla astadi romanii.

Era o sórte trista pentru romani, ca unu poporu barbaru, necultu si feroce, de si nu 'i sili la o totala supunere, 'i sili totusi se'lu suferi in tíe-r'a loru; inse pe lenga nenorocirea acésta, poporul romanu avú acea mare norocire, ca ungerii ne avendu cultura, fura siliti ca ei se primésca institutiile aflate in tíera, — servésca de esempulu si numai biserica orientala cu crescinismulu.

Ungerii cu romanii devenira in o pusetiune, catu nici unii nici altii putura se incépa o influintia de amalgamisare prin cultura, intr'unu elementu séu in altulu.

Statura ca si dóe popoare dicendu asia barbare, unulu lenga altulu, — romanii gatara amalgamisarea cu popórele mai vechie, eara ungerii incepura intra sine a se constitui, si de sine a se desveli —

Pentru romani in acestu timpu alu desvelirii ungeriloru era prefavorabilu, ca ungerii nu fura asia tare imprastiatu, incatu romanii se nu póta porunci grupe intregi si mari, atunci candu ungerii incepura a influintia politice asupra loru, si a se castiga de nimicirea elementulu romanu, — precum era o impregiurare norocósa, ca romanii partea cea mai buna si-au alesu din patria, ca ajungendu treb'a la fortia, se se póta apera, pecum ia investitu esperinti'a inca in seculii primari, — adeca si-au alesu muntii. — (Va urma)

Ресълтатлă конскриереі попорелă дн Ардэлă дн ан. 1857 е, дэлъ челе 10 префептэри дн карі е дн-пърцитă Ардэллă, зртъроріх:

Чегъци (ораше) сьнт дн префептэра I. Бисприцеі 1; II. а Орънгтеі 1; III. Дежлэі 1; IV. Сивіилэі 5; V. Алелі Ізліелі 3; VI. Кіжжлэі ші VII. Брашовэлэі 1; VIII. Шімлеелэі 2; IX. Одохрелэі 1; ші X. а Ошорхелэі 1; кь тотэлă 16 ораше. Тотă дн ача ордине а префептэрилорă сьнт дн I. оръшеле 9; дн II. 9; дн III. 4; дн IV. 14; дн V. 10; дн VI. 8; дн VII. 10; дн VIII. 3; дн IX. 6 ші дн X. днкъ 6; кь тотэлă 79 де оръшеле.

Касе сьнт дн I. 38,148; II. 47,005; III. 39,926; IV. 71,567; V. 40,069; VI. 36,775; VII. 61,881; VIII. 34,629; IX. 40,317; X. 40613, капитал Ардэлэлэі Сивіиллă 1945; кь тотэлă 452,875 де касе.

Дн ачесте 452,875 де касе локзескă 507,243 де партиде ад. дн I. 43,893; дн II. 51,876; III. 45,735; IV. 82,220; V. 42,390; VI. 43,233; VII. 69,439; VIII. 37,433; IX. 42,936; X. 44,196; дн капитал 3892 де партиде локзігоре.

Нрелă локзіторилорă дэлъ релициэне е зртъроріх:

Дн префептэра I. сьнт 6018 ром. катол.; 96698 гр. кат.; 157 армено-кат.; 27403 нехніци; 7 армено-нехніци; 36489 ев. лэтерані; 18425 калвині; 69 знітарі; 2908 евреі.

Дн преф. II. сьнт 7127 ром. кат.; 42132 гр. к.; 22 арм. к.; 174179 нехніци; 9 арм. нехн.; 1331 лэтерані; 5263 реф. калв.; 53 знітарі ші 434 евреі.

Дн преф. III. 7387 р. кат.; 128577 гр. к.; 2519 арм. к.; 32143 нехн.; 2 арм. нехн.; 252 лэт.; 21350 калв.; 529 знітарі; 4827 евреі.

Дн преф. IV. 4840 р. к.; 51294 зніци; 797 арм. кат.; 155248 нехн.; 66 арм. нехн.; 92960 лэт.; 5224 калв.; 104 знітарі ші 736 евреі.

Дн преф. V. 7280 р. к.; 59751 зніци; 20 арм. к. 100065 нехн.; 13 арм. нехн.; 3495 лэт.; 10592 калв.; 918 знітарі ші 1683 евреі.

Дн преф. VI. 15213 р. к. 86431 гр. к.; 127 арм. к.; 35498 нехн.; 17 арм. н.; 1192 лэт.; 44476 калв.; 9486 знітарі ші 1857 евреі.

Дн преф. VII. 44773 р. к.; 24244 гр. к.; 14 арм. кат.; 110652 нехн.; 23 арм. н.; 52415 лэтер.; 52070 калв.; 3457 зніт. ші 618 евреі.

Дн преф. VIII. 7913 р. кат.; 105888 гр. к.; 162 арм. кат.; 12506 нехн.; 3 арм. н.; 492 лэт.; 45978 калв.; 87 зніт. ші 3908 евреі.

Дн преф. IX. 108294 ром. к.; 16492 зн.; 1675 арм. кат.; 9241 пезн.; 8 арм. п.; 206 лѣтер.; 31503 калв.; 21008 знитарі ші 78 евреі.

Дн преф. X. 24921 р. к.; 62422 гр. к.; 106 ар. кат.; 21166 пезн.; 34 арм. п.; 618 лѣт.; 77000 калв.; 12388 знит. ші 1734 евреі.

Дн капітала (Civits) 3976 р. к.; 725 гр. к.; 34 арм. кат.; 1885 пезн.; 94 арм. п.; 6925 лѣтер.; 342 калв.; 14 знит. ші 9 евреі.

Дн преф. I. снт 326, дн II. 441, дн III. 454, дн IV. 771, дн V. 387, VI. 378, VII. 451, VIII. 297, дн IX. 253, дн X. 418, дн капіталъ 59 de преогі (de tóte рігѣрде.)

Амплоіаці снт дн преф. I. 655, дн II. 786, дн III. 740, IV. 1128, V. 385, VI. 774, VII. 1176, VIII. 949, IX. 667, X. 767, дн капіталъ 767.

Лігераці ші артисці снт дн преф. I. 65, дн II. 6, III. 13, IV. 130, V. 61, VI. 124, VII. 174, VIII. 64, IX. 24, X. 126, дн капіт. 76.

Адвокаці ші нотарі (нотарі ч. р. пѣвлічі, пѣ компарі) снт дн преф. I. 7, II. 9, III. 12, IV. 12, V. 16, VI. 40, VII. 24, VIII. 17, IX. 7, X. 25, дн кап. 16.

Докторі (de medicinъ) ші хірѣрці снт дн преф. I. 85, II. 59, III. 63, IV. 148, V. 44, VI. 132, VII. 167, VIII. 67, IX. 47, X. 87, дн капіталъ 50.

Пропріетарі де економіі снт дн преф. I. 28606, II. 37851, III. 26523, IV. 48436, V. 26572, VI. 24057, VII. 35774, VIII. 20545, IX. 27368, X. 20832, дн капіталъ 34.

Пропріетарі де касе снт дн I. 1017, II. 1137, III. 117, IV. 1923, V. 260, VI. 545, VII. 1364, VIII. 1889, IX. 30, X. 1630, дн капіталъ 67.

Фабріканці ші месеріеші снт дн I. 2018, дн II. 1818, III. 1616, IV. 4322, V. 1757, VI. 2859, дн VII. 4575, VIII. 1889, IX. 1639, X. 1501, дн капіт. 1149.

Негѣзторі снт дн преф. I. 100, II. 121, III. 401, IV. 275, V. 143, VI. 366, VII. 536, VIII. 191, IX. 284, X. 160, дн капіталъ 90.

Лѣкрѣторі ажѣзторі де економіѣ снт дн преф. I. 8847, II. 8935, III. 6739, IV. 16333, V. 4909, VI. 8924, VII. 4165, VIII. 4352, IX. 8356, X. 13152, дн капіталъ 97.

Лѣкрѣторі ажѣзторі де месеріі снт дн преф. I. 606, II. 2962, III. 1463, IV. 2110, V. 634, VI. 1752,

дн VII. 1715, дн VIII. 726, IX. 760, X. 1013, дн капіталъ 644.

Ажѣзторі де негѣзторіѣ снт дн префенѣра I. 47, дн II. 96, дн III. 202, дн IV. 227, дн V. 73, дн VI. 164, VII. 210, дн VIII. 92, дн IX. 68, X. 178, дн капіталъ 93.

Сервіторі снт дн преф. I. 3097, дн II. 1533, III. 2073, IV. 3541, V. 2099, VI. 2327, VII. 3530, дн VIII. 3249, IX. 1386, X. 5854, дн капітала 585.

Зілері (Taglöhner) снт дн префенѣра I. 10190, дн II. 4387, III. 9887, IV. 18257, V. 9793, VI. 10953, VII. 19704, VIII. 13837, IX. 9918, X. 12304, дн капіталъ 456.

Бѣрваці трежѣці де 14 ані снт дн префенѣра I. 11134, дн II. 17030, дн III. 14910, дн IV. 13908, дн V. 14302, VI. 11422, VII. 24786, VIII. 14607, дн IX. 10566, X. 9955, дн капіталъ 663.

Фечорі ші фете пѣлѣ де 14 ані снт дн префенѣра I. 120851, дн II. 153116, дн III. 132164, дн IV. 199322, дн V. 122207, дн VI. 129682, дн VII. 190352, дн VIII. 114033, дн IX. 126809, X. 131962, дн капіталъ 9051.

Авѣндѣ ачесте пѣмере дн анте, ші кѣпоскѣндѣ маі деапрѣне кѣ дн каре префенѣра, каре попорѣ препондерѣзѣ кѣ пѣмерѣлѣ, челѣ че аре воіе ші регазѣ де а фаче компарацішні — асемінарі — іесне ва пѣтеа афла стареа кѣлѣреі, а індустріеі etc., прекѣм ші ачеа ка дін каре попорѣ снт маі мѣлці пропріетарі де пѣмѣнтѣ ші дін каре снт челѣ маі мѣлці пролетарі (фѣрѣ пѣмѣнтѣ), фіреште маі мѣлѣ пѣмаі дн апропіере, фііндѣкѣ попорѣчѣне кѣратѣ (пѣмаі де о лімѣ) пѣ есте печі днтр'ѣна префенѣрѣ а Ардѣлѣлѣ. Біне ар фі кѣндѣ ші ар лѣа чінева ачѣста остенѣла; еѣ о аші фаче вѣкрѣсѣ, дарѣ пѣ те лѣсѣ окѣпѣчѣніе ооічѣоасе.

Кѣ чеа де зптеіѣ окасіѣне ве воіѣ трѣміте реслѣтатѣлѣ конскріереі дн Бѣнатѣ — де кѣмѣва веці афла кѣ каде а'лѣ пѣвлікѣ дн Фоіле Длорѣ Вѣстре, пѣмаі аші вроіѣ сѣ штіѣ кѣ доріці сѣ фіе дѣпѣ префенѣтрі орі пѣмаі пѣсте тотѣ.*)

Асемене воіѣ трѣміте ші алте провінчіе але монархіеі — дн анте де тѣте дін челе докѣіте де ромѣні — пѣмаі сѣ те іерте тімпѣлѣ. II.

*) Кѣ скопѣ ар фі дѣпѣ префенѣтрі, ші се ворѣ пѣвліка кѣ тѣтѣ іѣдѣла. — P.